

Multinationals

De tijd herijkt alle normen en waarden. Gelukkig geldt dit ook voor het ondernemerschap, zowel naar zijn inhoud als naar zijn uiterlijk vertoon. In beide opzichten zijn wij thans getuige van een belangrijke heroriëntering, in weinig fraai Nederlands ook wel aangeduid als de overgang van een ondernemersvijandelijk naar een ondernemersvriendelijk klimaat. Een dergelijke mentaliteitsverandering gaat niet zelden gepaard met de behoefte om nog eens de balans op te maken van een afgesloten tijdvak. De RSV-enquête is daarvan een mooi voorbeeld. Voor het grote publiek lijkt het een kijkje in de keuken, doch meer ingewijden zien op het beeldscherm en in de krant alleen maar een onhygiënische kooktoestand met weinig capabele koks. Het plaatje is bovendien zwaar gedateerd, want na hun periode in het „doghouse” zijn ondernemers op dit moment haast populairder dan voetballers. Natuurlijk hebben de laatste het ernaar gemaakt, maar het valt toch op dat elk zich respecterend blad de ondernemers vertroetelt en op hun praatstoel zet, al dan niet verlucht met prentjes.

Geldt deze herwaardering ook de multinationale ondernemingen? De aanval op hen is destijds over een breed front ingezet en onder vele honderden is er natuurlijk het een en ander gevonden. Soms oud, maar schitterend verwoord door Gabriel Garcia Marquez in *Honderd jaar eenzaamheid*, soms wat minder oud, zoals het geval van ITT in Chili. Toch lijkt na het verstrijken der jaren de totale buit mager, wat vreemd is gezien zowel de jachtbelustheid van de jagers als het ideale jachtterrein. Hoe zwart kan men immers de machtige en rijke ondernemingen van het Westen niet schilderen tegenover de zwakke, arme en verdrukte landen in de rest van de wereld? Gloedvol spraken marxisten van kapitalisten op zoek naar schaarser wordende meerwaarde. Veel kerken stonden klaar om macht gelijk te stellen met zonde, een artikel dat niet zo goed meer ligt bij het individu en daarom de rijke organisaties werd aangepreft. Ten slotte hadden politici en welzijnswerkers geen moeite met hun beduchtheid voor grote, succesrijke werkverbanden.

Waarom bleken excessen dan toch eerder uitzondering dan regel? Ligt de oorzaak misschien in de bedrijfscultuur, het patroon van waarden dat de meeste grote ondernemingen met veel zorg koesteren? Het lijkt een wat vage zaak, maar het is tekenend dat in het bekende Amerikaanse onderzoek dit als een van de acht mogelijke oorzaken van „excellent” zijn wordt aan-

gevoerd. Bijna alle „multinationals” kneden hun managers in hun beproefd gebleken beginselen. Ook al lijken die voor buitenstaanders veel op slogans – b.v. „better things for better living”, of „progress is our most important product”, of „productivity is for people” –, toch gaat dit doorgaans dieper en geeft het de mensen respect voor en trots op de onderneming waarin zij werken. Uitzwermend over de wereld als „expatriates” zullen zij dit niet licht vergeten en dat maakt het niet zo aanmerkelijk dat zij zich plotseling in een ontwikkelingsland als barbaren zouden gaan gedragen. Dat gebeurt dan ook niet; de meeste multinationals streven ernaar hun stijl en werkpatroon hoog te houden, waar ter wereld zij ook zitten 1).

Daar komt nog bij dat de koloniaal en de „ugly American” als specimina van een vroeger ras praktisch zijn uitgestorven. Als type zijn ze bovendien al zo geridiculiseerd en afgebroken dat men eerder overdreven voorzichtig is geworden tegenover vreemde culturen en andere leefgewoonten. Dit leidt ertoe dat een enigszins geprofileerde onderneming zich in den vreemde doorgaans probeert te gedragen als de beste burger van het land, of mogelijk beter. Het betekent niet dat men Nederlandse of Amerikaanse lonen gaat betalen in Nigeria of Peru. Het is onredelijk met westerse normen het pluriforme gedrag van multinationals te beoordelen; de maatstaf wordt gevormd door de beste lokale gewoonten. Daarmee zijn lokale vestigingen van multinationals in de derde wereld nog geen misstep geworden, maar zij schieten in zakenmoraal en ethische waarden maar zelden te kort tegenover wat in hun omgeving gebruikelijk is.

Weinig of althans onbewezen machtsmisbruik is op zich zelf nog niet de sleutel tot erkend nut en populariteit. Waarom ligt er dan toch een wereld van verschil in appreciatie tussen b.v. het rapport *Churches and the transnational corporation* van de Wereldraad van Kerken en het rapport *Technology choice and employment generation by multinational enterprises in developing countries* van de Internationale Arbeids Organisatie (ILO)?

Het eerste staat nog bol van ongerijmde beschuldigingen, terwijl het tweede na een periode van verguizing de multinationale onderneming thans waardeert als een bruikbaar instrument in de verspreiding van technische kennis en als verschaffer van werkgelegenheid. Er is maar twee jaar verstreken tussen deze beide publikaties (1982 en 1984). Wat is er inmiddels gebeurd?

In de eerste plaats is er de impliciete erkenning van een aantal ontwikkelingslanden dat zij te ver zijn doorgeschooten met hun afweermechanisme tegen de multinationale boeman. Een duidelijk signaal geven b.v. de landen van het Andes-pact, destijds onder de eersten om het investeren van multinationals niet al te aantrekkelijk te maken en nu ook weer voorop om water bij de wijn te doen. Vervolgens is er een verband met de schuldproblematiek. Lange tijd heeft een niet onaanzienlijk deel van de economische ontwikkeling in de derde wereld mede in de sfeer van de multinationals gelegen, die de activiteiten van hun dochters en „joint ventures” in het algemeen op behoorlijke wijze financierden. Daarna is het zelf doen van grote projecten in de mode gekomen, met behulp van graag verleende bankkredieten en met de bekende desastreuze gevolgen.

Het voorgaande verklaart iets, zij het niet alles van de gewijzigde houding ten opzichte van de transnationale ondernemingen. Maar er is nog wat anders en dat zou wel eens onaangenaam kunnen worden. Gebogen over hun verlies- en winstrekeningen, de harde toetssteen voor het ondernemerschap, stelt een aantal multinationals op eens vast dat de ontwikkelingslanden misschien wel vriendelijker, maar niet aantrekkelijker zijn geworden. Het rijtje: uitzinnige inflatie, transferproblemen, invoerbepalingen, prijscontroles, dividendstops is soms zo lang geworden dat de vraag rijst: waarom zoveel moeite voor zo weinig? Openlijk is die vraag al gesteld in het recente jaarverslag van een grote, succesrijke Engelse multinational, die in meer dan 50 landen werkt en met zorg constateert dat in 1983 minder dan 5% van de winst uit landen van de derde wereld afkomstig was 2). Gelukkig trekt dit soort ondernemingen zich niet zo gauw terug uit een land, omdat men dit ziet als falen. Maar economische chaos kan wel een reden zijn en naieve politici en ethici hebben sommige landen daar dicht bij gebracht. Was het niet Joan Robinson die schreef: „Worse than capitalistic exploitation is no exploitation at all”?

1) Tekenend was het dat de ontsparing van ITT plaatsvond ten tijde van de heerschappij van H. Geneen, die in feite alleen financiële waarden erkende.

2) *Reports and accounts 1983 of the BOC-Group*, blz. 13.